

ЛІТЕРАТУРА

1. Гадамер Г.Г. Актуальність прекрасного. *Герменевтика і поетика: Вибрані твори*. Київ : Юніверс, 2001. С. 51-99.
2. Гадамер Г.Г. Герменевтика і поетика: Вибрані твори. Київ : Юніверс, 2001. 288 с.
3. Донцов Д. Козак з мільона свинопасів. *Вісник*. 1935. Річник 3. Т. 2. Книжка 5. С. 97-106.
4. Донцов Д. Літературна есеїстика. Дрогобич : Відродження, 2009. 688 с.
5. Іванишин П. Політична герменевтика Д.Донцова і Є.Маланюка: теоретичні підстави експлікації. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць*. Нац. авіац. ун-т. Київ, 2003. С. 196-204.
6. Квіт С. Основи герменевтики: навч. посіб. Київ : КМ Академія, 2003. 192 с.

УДК 821.161.2:398(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-02>

**ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ, СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА ПУБЛІКАЦІЇ
ФОЛЬКЛОРНИХ МАТЕРІАЛІВ У ЗБІРКАХ В. А. ЧАБАНЕНКА
“САВУР-МОГИЛА” ТА “СІЧОВА СКАРБНИЦЯ”**

Павленко І. Я., д. філол. н., професор

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

irinaznu@gmail.com

Зіставлення фактичного матеріалу та коментарів, укладених та виданих В.А. Чабаненком у 1990 та 1999 роках збірок легенд та переказів Нижньої Наддніпрянщини, розкриває характер розширення джерельної бази у зв'язку із соціокультурними процесами та розвитком свободи слова в Україні. Аналіз характеру та причин збільшення корпусу текстів від “Савур-могили” до “Січової скарбниці”, систематизації та класифікації творів засвідчив повернення у науковий дискурс раніше заборонених праць та фольклорних зібрань значної когорти дослідників запорозької спадщини, появу нових як друкованих, так і усних джерел, можливість оприлюднювати матеріали про раніше замовчувані події та особи, зняття обмежень на інформацію про минуле краю та його відтворення у народній історичній пам'яті. Дослідження фольклористичної спадщини В. А. Чабаненка на тлі розвитку української фольклористики останнього десятиліття минулого століття показало, що вона стала креативним поштовхом для видання збірок регіональної народної історичної прози та фольклору про козацтво, досліджень усної народної творчості та динаміки її розвитку на Нижній Наддніпрянщині.

Ключові слова: фольклор, джерела, історична пам'ять, легенди, перекази, свобода слова

**PRINCIPLES OF SELECTION, SYSTEMATIZATION AND PUBLICATION
OF FOLKLORE MATERIALS IN THE COLLECTIONS OF V. A. CHABANENKO
“SAVUR-MOGILA” AND “SICHOVA SKARBNITSA”**

Pavlenko I. Y., Doctor of Philology, professor

*Zaporizhzhya national university
Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

Comparison of factual material and comments compiled and published by Professor V.A. Chabanenko in 1990 and 1999 collections of legends and traditions, recorded in the Lower Pridnirovjya area from the second half of the 19th to the nineties of the 20th century, was carried out taking into account the socio-cultural changes and the development of freedom of speech in Ukraine on the last decade of the 20th century. Analysis of the nature and reasons for the expansion of the body of texts, systematization and classification of folklore material about the return to the scientific discourse of works and folklore collections of many researchers of the Zaporizhzhia cultural heritage, about the emergence of new oral and already published sources, the ability to publish materials about the

events and persons tacitly tabooed earlier, the lifting of restrictions on information about the past region and its reflection in the people's historical memory.

As a symptomatic phenomenon, the fact that acquaintance of the scientist with folklore collections and works of “Ukrainian bourgeois nationalists” occurs in the years of the Khrushchev thaw, the first edition of their records of legends and legends, as well as their own folklore records, during perestroika, on the eve of the collapse of the USSR, expanding the range of sources and own records in an independent Ukraine, is being observed. The analysis of the materials of the collections showed a gradual destruction of information barriers, and has demonstrated changes in the public perception of the past.

The collections of V.A. Chabanenko drew attention to the specificity of folklore on the territory of historical Zaporozhye and to the regional tradition studies of Cossack culture, contributed to the return of the works of Y. Novitsky, D. Yavornytsky, I. Manzhury, etc. to the scientific discourse, to further studying and publishing their folklore records, and updated the reissue problem of the classic Ukrainian folklore heritage.

The nature of the publication is determined by the orientation towards a wide range of readers and contains deviations from the scientific tradition of publishing folklore texts, since only story-structured works are published, genres are not differentiated, language and style are being corrected. Analysis of the folkloristic context gave grounds to assert that the collection “Savur – Mogila” became a creative impetus for the number of collections of regional folk historical prose and folklore about Cossacks, studies of oral folk creativity and its dynamics development at the Lower Pridneprovye region.

Key words: Folklore, sources, historical memory, legends, legends, freedom of speech

Багатоградна наукова спадщина професора Віктора Антоновича Чабаненка неодноразово ставала предметом філологічних розвідок. Про лінгвістичні праці В. А. Чабаненка йдеться в енциклопедичних статтях та дослідженнях, надрукованих у наукових часописах [3, 30, 31, 46]. Відзначені його історичні та етнографічні праці, поетична творчість [5, 10, 34, 41, 42, 43]. Не минули увагою й фольклористичну діяльність [7, 8, 9, 26], але жодного разу не аналізувалися принципи відбору, систематизації та видання творів української усної народної прози, що увійшли до складу популярних серед науковців, вчителів та інших поціновувачів української словесності.

Фактично В. А. Чабаненко видав 3 книжки усної народної прози з терен Нижньої Наддніпрянщини. Це “Савур-могила: Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини” (1990) [32], “Сестра орлів: Легенди та перекази” (1991) [33], “Січова скарбниця. Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини” (1999) [35]. Оскільки “Сестра орлів” – значно скорочений варіант збірки “Савур-могила”, про який із різних причин рідко згадував сам укладач, то звертаємося насамперед до першої та третьої книжки з підзаголовками “Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини”.

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати джерела, характер відбору та систематизації матеріалу у збірках “Савур-могила” та “Січова скарбниця”, оскільки саме ці видання дають уявлення про самобутність фольклорної прозаїчної спадщини Нижньої Наддніпрянщини, межі якої окреслені вже у передмові до “Савур-могили”, і це територія колишнього (історичного) Запорожжя.

Але є й інший вимір досліджуваної проблеми. Аналіз джерел, матеріали з яких увійшли до зазначених збірок, як і самі передруковані або вперше оприлюднені В. А. Чабаненком твори усної народної творчості, засвідчують динаміку розвитку нашої свободи слова, уваги до власної історії та готовності відкрито сказати про гострі, раніше табуйовані проблеми минулого або й сучасного.

Професор Чабаненко один із перших у часи перебудови видав збірку регіонального – нижньонаддніпрянського – прозового фольклору, привернув увагу до духовної спадщини території, яку й досі дехто з дослідників вважає “білою плямою на фольклористичній карті України” [13, с.7].

До першої книжки увійшло багато матеріалів із джерел, фактично недоступних для науковців тієї доби, про які знали виключно фахівці і доступ до яких у бібліотеках був обмеженим. Пошук цих джерел та роботу над ними Віктор Антонович розпочав ще під час написання кандидатської дисертації, про що пізніше згадував таке: “Я знав, що джерела ... пов’язані з іменами Якова Новицького, Дмитра Яворницького, Андріана Кашенка, Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Ізмаїла Срезневського, Івана Манжури та деяких інших етнографів, фольклористів та істориків, що під ту пору офіційною наукою й

пропагандою іменувалися “реакціонерами” і “українськими буржуазними націоналістами”. Отже, звернення до цих праць було ризикованою справою (особливо для молодого дослідника). Але я ризикнув. Мабуть, тому, що в суспільстві стояла “хрущовська відлига” і ще дозволялося до певної міри “вільнодумувати” [44, с. 107]. Звернімо увагу на те, що розшукувалися та вивчалися роботи “буржуазних націоналістів” у період відлиги, до друку матеріалів з їхніх праць та зібрань справа дійшла наприкінці перебудови.

Якщо у дисертації початку 60-х років роботи названих збирачів та дослідників використовувалися як джерело лексичного матеріалу, то у збірники фольклорних творів увійшли записи народних прозових наративів, що засвідчували високий рівень духовності та історичної пам’яті на теренах колишніх Вольностей Запорозьких і доступ до яких поступово спрощувався, але для загалу і в цей час дізнатися про них було важко. Усі вони названі у примітках до корпусу текстів “Савур-могили”. Це видання другої половини 19-го – початку 20-го ст., які у Союзі ніколи не видавалися, що вміщували записи О. Афанасьєва-Чужбинського (1863) [2], Г. Надхіна (1877) [28], Я. Новицького (1876, 1894, 1905, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912) [1, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23], І. Манжури (1876, 1894) [16, 18], Д. Яворницького (1883, 1888, 1889, 1890, 1898, 1920, 1928) [47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55], перевидані у 1957 р. “Споминки Микити Коржа”, записані О. Стороженком на початку 30-х років 19-го ст. [38].

Серед пізніших видань, у яких розміщувалися матеріали нижньонаддніпрянської народної прози, використані впорядковані А. Л. Іоніаді з передмовою Олекси Дея “Легенди та перекази” (1985) [14]. Це єдине, видане вже на початку перебудови, фольклорне зібрання, де друкувалися народні прозаїчні твори з Нижньої Наддніпрянщини. Єдиною збіркою із нижньонаддніпрянськими історичними піснями на той час була книга “Історичні пісні”, упорядкована І. П. Березовським, М. С. Родіною, В. Г. Хоменко та видана за редакцією М. Т. Рильського і К. Г. Гуслистого за часів відлиги (1961 р.) [12].

У “Савур-могилі” наводяться також фольклорні записи студентів, зроблені впродовж 1951 – 1978 років (всього 21 текст, з них 9 – топонімічні перекази, 8 – етіологічні легенди та 4 тексти про скарби).

Потрібно зазначити й те, що в різних розділах є записи самого Віктора Антоновича, зроблені з 1959 по 1979 р. Загалом 24 тексти, частина з яких була раніше надрукована у “Комсомольці Запоріжжя”.

Свіжість і новизна виданого матеріалу призвели до того, що величезний наклад першої збірки розійшовся дуже швидко (тому й було через рік видання “Сестри орлів”) і книжка стала настільною для багатьох науковців, викладачів, вчителів, студентів, справжніх поціновувачів рідної історії та культури.

Уже перша впорядкована В. А. Чабаненком збірка народної прози привернула увагу до наукової історичної та фольклорно-етнографічної спадщини дослідників, імена яких тривалий час замовчувалися та/або ігнорувалися. “Савур могила” - це своєрідний прорив, що порушив мовчанку навколо спадщини Я. Новицького, І. Манжури, Д. Яворницького тощо. Через деякий час починається перевидання їхніх досліджень та фольклорно-етнографічних зібрань. Утім, попри постійні декларації про необхідність збереження власної культурної спадщини, і до сьогодні ця робота не завершена. Якщо завдяки титанічним зусиллям колективу, очолюваному А. В. Бойком, перевидана спадщина Я. Новицького і видана значна частина історичного та етнографічного спадку Д. Яворницького, а колеги з Дніпра перевидали казки, зібрані Іваном Манжурою, то фольклорні зібрання Д. Яворницького ще залишаються в архівах, як і розпорошені по різних збірках, періодичних виданнях та архівах записи Івана Манжури, Григорія Залюбовського та інших сподвижників.

Уже вихід “Савур-могили” засвідчив зняття багатьох інформаційних бар’єрів та, мабуть, пом’якшення самоцензури укладача. Зміни, що відбулися при повторних виданнях під іншими назвами, – показник змін у суспільному сприйнятті минулого, можливості говорити та писати про раніше (навіть у часи перебудови) замовчувані періоди української історії, свідчення того, що в науковий дискурс повертаються джерела, без урахування яких

спрощується, збіднюється та деформується уявлення про культуру історичного Запорозжя та й українську історію загалом.

У “Січовій скарбниці” розширюється список джерел. Сюди, крім раніше названих, входять матеріали зі збірок та досліджень, які були маловідомими (записи І. Манжури (1890) [36], С. Чернявської (1893) [24], П. Дзяковича (1900) [25]) або вперше видані в самостійній Україні (дослідження Г. Булашева (1993) [4], роботи Яра Славутича (1998) [37]).

Ураховувалися матеріали нових фольклорних збірок (“Лицарі волі” (1992), упорядники П. О. Будівський, М. К. Дмитренко [15]), роботи сучасних запорізьких краєзнавців (Супруненко П. П. [39], Сушка К. І. [40]), публікації в журналі “Основа”, газетах “Освіта” та “Радянська освіта”.

Будь-яке нове джерело, звичайно, збільшує кількість творів. Так, звернення до роботи Г. Булашова, яка до 1993 р. на нашій території не видавалася, збагатило перший розділ на 9 легенд.

Збільшилася кількість студентських записів, серед яких і нотатки переказів та усних оповідань, зроблені у 1990 році під час ініційованої та керованої авторкою цієї статті фольклорної експедиції у Гуляйполе [27]. Це перекази про Нестора Махна “Отаке його життя”, “Бідних не обіжав”, “Став борцем за справедливість”, “Він був сам по собі”, “Немає тепер таких вояків”, “Із ним весело було!”, “Звичайний чоловік”, “На підлоту й кулі жалко”, “Поховано його аж у Франції” (9 творів, оригінали записів яких зберігаються на кафедрі слов’янської філології). У цей же розділ (“Оборонці покривджених”) увійшли записи 1990 р. С. Яновського, надруковані у газеті “Радянська освіта”, та запис самого В.А.Чабаненка з села Копані Гуляйпільського району, зроблений у 1973 р., – “Як Махно маскувався”. У попередньому виданні цих записів не було.

Те саме можна сказати й про наповнення нового розділу – “На нашій – не своїй землі”, до якого, серед інших, увійшли раніше не оприлюднені записи В. А. Чабаненка: у 1962 р. у смт Кушугум записано переказ “Нові пани прийшли”, у 1964 р. – “Віддячили”, у 1967 р. – “Зловіщий знак”, 1965 – “Хай воно не вертається”.

Водночас з’явилися і твори, записи яких здійснено між виданнями “Савур-могили” та “Січової скарбниці”: “Голодомор” – запис 1991 р. від Антона Чабаненка, “Правду казали діди” – від Антона Чабаненка у 1993 р., “Плач Божої матері” – від Мотрі Чабаненко у 1993 р.

Загалом до складу новішого видання увійшло 42 твори, записані укладачем. Із них 5 зроблено після виходу “Савур-могили”.

За основу групування матеріалів у обох аналізованих книжках узято змішаний хронологічно-тематичний принцип, тому весь текстовий масив уже у першому (за часом) виданні розбито на 8 розділів, до яких у “Січовій скарбниці” додані ще 2.

Зміна структури та обсягу фольклорних матеріалів у збірках “Савур-могила” та “Січова скарбниця” :

№ п/п	Назва розділу	Савур-могила (1990) кількість текстів	Січова скарбниця (1999) кількість текстів	Різниця кількість текстів
1	Із прадавніх криниць	56	151	95
2	Ой Січ-мати	41	73	32
3	Великий Луг - батько	7	9	2
4	Славні лицарі	21	26	5
5	Хто за Кубань, хто за Дунай	-	8	8
6	Заклятий скарб	23	34	11
7	Понад шляхом чумацьким	4	7	3
8	Оборонці покривджених	7	27	20
9.	Отак і назвали	97	141	44
10	На нашій – не своїй землі	-	25	25

Цікаво, що зміни відбулися не лише у кількості матеріалів та використаних джерел, а й у розташуванні розділів, оскільки у книзі 1999 року розділи “Отак і назвали” та “Оборонці покривджених” помінялися місцями. Така зміна зумовлена насамперед новими матеріалами, що стосуються подій 20-го ст., які увійшли до розділу “Оборонці покривджених”.

При укладанні збірок В. А. Чабаненко дотримувався принципу, висловленого ним у статті “Козацтво і фольклор”, що увійшла вже до першого видання “Українське козацтво: мала енциклопедія”: необхідно розрізняти фольклор козаків та про козаків [45, с. 234]. Видані ним усні прозові наративи – це твори про козаків та про минуле регіону, що збереглися у пам’яті їхніх нащадків та нового населення запорозького краю.

При упорядкуванні вчений відбирав, як і зазначено у підзаголовку, “легенди та перекази”, не вдаючись у жанрову специфіку цих різновидів усної народної прози. Водночас серед записів є й типові усні оповідання, колись записані від Микити Леонтійовича Коржа та Івана Розсолоди, які були свідками січового буття. Були й усні оповідання наших сучасників, наприклад, до “Січової скарбниці” увійшли й усні оповідання старих жителів Гуляйполя, які в дитинстві бачили батька Махна та його дружину, батьків та знайомих збирача та пропагандиста усної народної творчості Нижньої Наддніпряни тощо.

Для публікації у збірках усної прози було відібрано переважно сюжетно організовані твори, тобто наявний матеріал презентує фольклорні фабулати. Хронікати, яких багато в роботах про Запорожжя, як повноправні фольклорні твори не наводяться, хоч до них професор Чабаненко постійно апелює у “Степовій Атлантиді”, в історико-топонімічному словнику “Великий Луг Запорозький” та в інших роботах.

Кожен надрукований в аналізованих збірках твір чітко паспортизований, зберігається вся наявна інформація про виконавця/носія фольклорного твору, час та місце запису, повні дані першоджерела, з якого було вилучено твір.

Водночас видання легенд та переказів подається як літературно-художнє, а не наукове, що дало змогу:

а) розривати та змінювати “границі” текстів. У процесі видання деякі записи О. Стороженка, Д. Яворницького та ін. розбиваються на фрагменти, що за темою відповідають розділові, у якому вони розміщені;

б) редагувати твори, осучаснюючи та “олітературюючи” мову. Це стосується не тільки лексики, але й синтаксичної організації.

Подібне ставлення до першоджерел у фольклористиці небажане, але оскільки видання було розраховане на широке коло читачів (“Савур-могила” вийшла накладом у 150 000 примірників), то “олітературнення” було необхідним і неминучим.

в) з тією ж метою – привернути увагу читача та чітко розмежувати тексти, творам надано заголовки, які у першоджерелах зустрічаються рідко.

Висновки. Аналізовані збірки нижньонаддніпрянської фольклорної прози, укладені В. А. Чабаненком, уперше після довгого замовчування розкрили багатство та унікальність народної прозової спадщини Нижньої Наддніпряни та стали креативним поштовхом до її подальшого вивчення, привернули увагу до діяльності та друкованих праць Я. Новицького, Д. Яворницького, І. Манжури та ін. та сприяли подальшому вивченню та виданню їхніх фольклорних зібрань та досліджень, спонукали до пошуків інших матеріалів, що стосуються фольклору регіону. І зараз повертаються у науковий дискурс записи Г. Залюбовського, деякі з них увійшли до “Січової скарбниці”, записи М. Сементовського, В. Ястребова, С. Мишецького тощо, які мають бути у загальному корпусі текстів регіонального фольклору.

В. А. Чабаненко один із перших звернувся й до проблеми сучасного побутування народної прози у регіоні козацької слави та надрукував перекази про Махна та Голодомор. Водночас

упорядковані ним збірки засвідчили поступове забування фольклору про козацтво, що підтверджується й сучасними записами. Та й взагалі прозовий фольклор фіксується нечасто.

Збірка “Савур-могила” стала креативним поштовхом та прикладом для інших укладачів регіонального фольклору. Через деякий час після виходу “Савур-могили” виходять зібрання фольклорної прози інших регіонів України, упорядковані В. Давидюком [11], В. Соколом [29], та зібрання легенд та переказів про козацтво, видані В. Соколом [6], П. Будівським, М. Дмитренком [15] тощо.

Динаміка розширення корпусу текстів від “Савур-могили” до “Січової скарбниці” засвідчила повернення у науковий дискурс раніше замовчуваних праць та фольклорних зібрань значної когорти дослідників запорозької спадщини, можливість оприлюднювати матеріали про раніше замовчувані події та особи, зняття будь-яких обмежень (у тому числі й самоцензури) на оприлюднення правдивої інформації про минуле краю та його відтворення у народній історичній пам’яті.

Сучасні перевидання класичних фольклорних зібрань, поява на спеціалізованих сайтах робіт дослідників українського зарубіжжя, оприлюднення нових аматорських та професійних записів фольклорних творів із запорозьких земель та народної прози інших регіонів про степове лицарство дають можливість продовжити розпочату В. А. Чабаненком роботу з видання матеріалів із “Січової скарбниці” та засвідчують той факт, що зняття обмежень на інформацію розширює горизонти пізнання нашого минулого, дозволяє зазирнути у глибини народної пам’яті та побачити невідредагований офіційною культурою будь-якого часу погляд народу на власну історію та її героїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адрес-календарь г. Александровска на 1908 г. Александровск, 1907. 32 с. *Новицкий Я. П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г.*
2. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1863.
3. Білоусенко П. Із живомовної криниці. *Хортиця*. 1995. № 4. С. 108–112.
4. Булашев Георгій. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ, 1993. 414 с.
5. Віктор Чабаненко. *Письменники України: Біобібліографічний довідник*. Київ : Український письменник, 2006. С. 447.
6. Джерела про зруйнування Запорозької Січі / збір. та упор.: Василь Сокіл. Львів, 2005. 127 с.
7. Дмитренко М. Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини. *Народна творчість та етнографія*. 1992. №1. С. 65-67.
8. Дмитренко М. Січова скарбниця. *Народна творчість та етнографія*. 2002. №3. С. 112–116.
9. Дмитренко М. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. Київ, 2001. С. 492–494.
10. Дмитренко Микола. Поетична книжка науковця. *Народознавство*. 1998. №49-50.
11. Золота скриня: народні легенди та перекази з Північної Волині й Західного Полісся / збір. і впор.: Віктор Давидюк. Луцьк, 1996.
12. Історичні пісні / упор.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. За ред. М. Т. Рильського і К. Г. Гуслистого. Київ, 1961.
13. Кирчів Роман. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. Львів, 2002. 352 с.
14. Легенди та перекази / упор. та прим. А. Л. Іоніаді.. Київ, 1985. 400 с.
15. Лицарі волі. Книга перша / упор.: П. О. Будівський, М. К. Дмитренко. Київ, 1992. 240 с.

16. Малорусские народные предания и рассказы. Свод М. Драгоманова. Київ, 1876.
17. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я. П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. *Сборник Харьковского историко-филологического общества. Т.6.: Труды педагогического отдела.* Вып. 2. Харьков, 1894.
18. Малорусские сказки, предания и поверья, зап. И. И. Манжурой в Екатеринославской губ. *Сборник Харьковского историко-филологического общества. Т.6.* Харьков, 1894.
19. Новицкий Я. П. Духовный мир в представлении малорусского народа. Сказания, суеверия и верования, собранные в Екатеринославщине. Катеринослав, 1912.
20. Новицкий Я. П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903. Катеринослав. 1908.
21. Новицкий Я. П. Народная память о Запорожье. Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине. 1875-1905. Катеринослав, 1911.
22. Новицкий Я. П. Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья. Александровск, 1909.
23. Новицкий Я. П. С берегов Днепра. *Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края.* Катеринослав, 1905.
24. Обряды и песни с. Белозёрки Херсонской губ. Зап. С. А. Чернявской. Харьков, 1893.
25. Очерк города Мелитополя и его уезда в географическом отношении / сост. П. К. Дзякович. Мелитополь, 1900.
26. Павленко І., Дмитренко М. Духом козацьким гартований. *Народна творчість та етнографія.* 2004. № 4. Липень-серпень. С. 33-42.
27. Павленко І.Я. Устный рассказ о Несторе Махно. *Запоріжжя в історії та культурі:* Респ. наук. конф. до 500- річчя запорозького козацтва. Запоріжжя, 1991. С. 126 –128.
28. Память о Запорожье и последних днях Запорожской Сечи. Сочинение Г. П. Надхина. Москва, 1877. 70 с.
29. Писана керниця: Топонімічні легенди та перекази українців Карпат. / зібр. і впор. Василь Сокіл. Львів, 1994.
30. Піскун Г. О., Сич В. Ф. *Українська мова і література в школі.* 1981. № 3. С. 78–79.
31. Chabanenko Viktor Antonovich. *Dictionary of International Biography.* Cambriedge. 1994.
32. Савур-могила: Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини / упоряд., автор прим. В. А. Чабаненко. Київ, 1990. 262 с.
33. Сестра орлів: Легенди та перекази / зап., впоряд., ред., передм., прим. Віктора Чабаненка. Дніпропетровськ, 1991. 95 с.
34. Сидоренко М. Книжкові обрії. *Літературна Україна.* 1999. 11 листопада.
35. Січова скарбниця. Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини/ упоряд., передм. та прим. Віктора Чабаненка. Запоріжжя, 1999. 392 с.
36. Сказки, пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской губернии И. И. Манжурой. Харьков, 1890.
37. Славутич Я. Місцями запорозькими. Яр Славутич. Твори. Т. 1-5. Т. 2: Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. Київ- Едмонт, 1998. С. 251-268.
38. Стороженко О. Споминки про Микиту Леонтійовича Коржа. Твори у 2 т. Т. 1. Київ, 1957. С.233 – 264.
39. Супруненко П. П. Чарівними стежками. Запоріжжя, 1962.
40. Сушко К. І. Час сподівань. Київ, 1992.

41. Турченко Ф. Г. Чабаненко Віктор Антонович. Українське козацтво: *Мала енциклопедія*. Київ – Запоріжжя, 2002. С. 531.
42. Хом'як Г. Його привітав Яр Славутич: рец. на книгу: В. Чабаненко. Січ духовна. Поезії. Запоріжжя, 2007. 220 с. *Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори* / ред.: Чабаненко В. А. та інші. Запоріжжя, 2006. Випуск 8. С. 265 – 272 .
43. Чабаненка Віктар Антонович. *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*. Мінск, 1987. Т. 5. С. 501.
44. Чабаненко В. А. Із глибини пам'яті. Автобіографічні спогади. Запоріжжя, 2017. 148 с.
45. Чабаненко В. А. Козацтво і фольклор. Українське козацтво: *Мала енциклопедія*. Київ – Запоріжжя, 2002. С. 234 – 236.
46. Шевченко Т. Г. Чабаненко Віктор Антонович (12.IX.1937) - український мовознавець, перекладач, фольклорист, поет, доктор філологічних наук, професор. Українська мова: *Енциклопедія*. Вид. 2, випр. і доп. Київ, 2004. С. 786.
47. Эварницкий Д. Жизнь запорожских казаков по рассказам современников-очевидцев. *Киевская старина*. 1883. Т.2.
48. Эварницкий Д. И. По следам запорожцев. Санкт-Петербург, 1898.
49. Эварницкий Д. Очерки по истории запорожских казаков и Новороссийского края. Санкт-Петербург, 1889.
50. Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. Санкт-Петербург. 1888.
51. Эварницкий Д.И. По следам запорожцев. Санкт-Петербург, 1898.
52. Эварницкий Д. И. Поездка на пепелище Чертомлыцкой Сечи. *Складка*, Санкт-Петербург, 1897. С. 158–184.
53. Эварницкий Д. И. Вольности запорожских казаков. Санкт-Петербург, 1890.
54. Яворницький Д. І. Український простолюд у його творчості. *Споживач*. 1920. № 5 – 6.
55. Яворницький Дмитро. Дніпрові пороги. Харків, 1928.

УДК 82-94

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-03>

ЛІТЕРАТУРА VS ВІЙНА: “ЖИТТЯ P.S.” ВАЛЕРІЇ БУРЛАКОВОЇ ЯК ПОСТТРАВМАТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ

Пухонська О. Я., к. філол. н.,

докторант кафедри української літератури і компаративістики

Київський університет імені Бориса Грінченка

вул. Тимошенка, 13-Б, Київ, Україна

o.pukhonska@kubg.edu.ua

Автор статті досліджує літературну рецепцію російсько-української війни на Донбасі. Специфіка запропонованої студії полягає у застосуванні посттоталітарної методології, а саме – вивчення сучасної події, з точки зору травматичного досвіду минулого. Літературний щоденник Валерії Бурлакової “Життя P.S.” у цьому випадку цілком вдалий приклад художньої інтерпретації травми та її терапії через процес авторської самопрезентації. Разом із тим, цей твір є спробою ревізії травматичної пам'яті минулого, яка в аллюзіях тоталітарного досвіду визначає свідомість і поведінку сучасного українського суспільства.

Ключові слова: література, пам'ять, війна, травма, тоталітаризм, посттоталітарна культура.